

BARROC ALBARZER

LA FECUNDA LITERATURA DE LA ROSÀCIA MÉS ABUNDANT A LA NOSTRA MUNTANYA

Daniel Climent i Giner

La tensió s'incrementava per moments i, malgrat que es tractava del fill del Déu-pare, cadascuna de les corbades i esmolades punxes que esgarraven la pell vessava una gota de sang.

Però... comencem pel principi.

Tot i haver estat engendrat pel Déu pare i una verge mortal, d'haver viatjat de menut a terres llunyanes, i d'haver beneït el vi en diverses ocasions, estava predestinat a patir tortures abans de morir, a ressuscitar el tercer dia i a pujar al cel per asseure's a la dreta del Pare, del seu pare.

Com el lector deu haver endevinat, parlem de Zeus (*Deus*), la mortal Sèmele, i el fill d'ambdós, Dionís, el déu del vi, la fertilitat i la natura generosa, que els valencians honorem el 9 d'octubre sota la forma de sant Donís.

En una ocasió, l'enamoradís i libidinós Dionís va perseguir fins a les vores del bosc una nimfa de la qual s'havia encapritxat. En tractar de fugir, la jove havia quedat enganxada, i la seua carn lacerada, en un arbust les fulles del qual li havien semblat plançons d'om. Quan va veure acostar-se el déu, es ruboritzà delicadament; i Dionís, complagut, tocà amb la seua vara –el tirs–, la planta espinosa, que es va cobrir de flors tan rosades com les galtes de la nimfa i, més tard, d'uns fruits transitòriament tan rubicunds com la sang vessada.

Ens referim a l'albarzer o esbarzer, *Rubus ulmifolius*, el representant més conspicu del seu gènere al territori mediterrani, i també la rosàcia més comuna i abundant a la muntanya mitjana humida, on conviu amb altres congèneres.

■ L'ALBARZER BOTÀNIC

Clàssicament definit com a *Rubus foliolis petiolatis supra glabris subtus tomentosus, caule suffruticoso erecto*

«LA PLANTA ESPINOSA
ES VA COBRIR DE FLORS
TAN ROSADES COM LES
GALTES DE LA NIMFA I,
MÉS TARD, D'UNS FRUITS
TRANSITÒRIAMENT TAN
RUBICUNDS COM LA SANG
VESSADA»

5-angulari, aculeis recurvis, calyce reflexo, la nostra precària formació en llatí ens aconsella fer descripcions més prolixes per conèixer l'arbust.

El secret de l'èxit de l'albarzer s'explica perquè, potser insatisfet amb el grau de dispersió que li ofereixen els animals que se'n mengen els fruits, el complementa amb una agressiva propagació vegetativa. Així, durant la tardor emet uns sarments desproveïts de fulles, tendres però robustos, els turions, de fins a quatre metres, que s'arquegen, amurgonen i arrelen en tocar terra, en una mena de recurrència que li permet la multiplicació clonal *ad infinitum*.

Els nous arbustos estan formats per múltiples tiges (*caule suffruticoso erecto*), dures, flexibles i canaliculades pentagonalment (*5-angulari*); aquestes tiges estan protegides per fortes excrescències rígides i agudes de caràcter epidèrmic, els agullons, que també s'encarreguen de guarnir els pecíols (*foliolis petiolatis*) i el nervi central del revers foliar. El conjunt forma tanques o bardisses tan barrocament intrincades com impenetrables, en la mesura que poques pells són capaces de resistir les perilloses gumies dels albarzers.

Quedar-hi atrapat significa patir desenes d'enganxons punyents, de talls immisericordes que fan sagnar o que es cobren com a dolorós impost de trànsit trossos de carn i de pell que antany van pertànyer a les potes, musells o mans de l'animal que, imprudentment, ha penetrat en el parany. Per això, aquestes tanques –de fins a tres metres d'altura i un espessor encara més gran– serveixen de cau niuador a ocells menuts com la busquereta o tallareta, *Sylvia communis* (cast.: *curruca zarcera*), que hi troben un refugi tan adient com dissuasiu.

Més tard, en arribar la primavera, l'albarzer es transforma en una planta mòbil: si l'enregistràrem a «càmera

ràpida» [fotografiant a intervals i projectant-ho com una pel·lícula] veuríem que els turions operen com a exploradors que investiguen l'entorn mentre escriuen, amb pausada cal·ligrafia aèria, el desig de trobar el suport apropiat per a les seues ànsies expansionistes. Tot i que el moviment no és perceptible a simple vista, és molt més ràpid que el de la majoria de les plantes i pot arribar als cinc centímetres diaris! Com que cadascuna de les tiges està armada d'esmolats agullons corbats cap arrere (*aculeis recurvis*), escalen murs i troncs i, allà on les tiges toquen terra, emeten petites arrels i comencen a extraure'n aigua i sals minerals del cap de pont on s'han instal·lat. El resultat és que, si no s'aconsegueix aturar-los, els albarzers anorreen, cobreixen, i desplacen tot allò que troben al seu pas. L'albarzer ha establert el seu imperi i no és fàcil fer-l'en fora, ja que resisteix amb èxit garantit tant la corbella com el foc i els herbicides.

Invasor compulsiu, ocupa sense vergonya els marges de cultius i carreteres, de sèquies i bancals; i també els barrancs, els voltants de fonts i rierols, els peus dels murs i les parcel·les abandonades. En definitiva, trobem albarzers allà on hi ha un poc d'humitat, temperatura elevada, bona il·luminació i un sòl profund. Tan sols l'ombra li molesta: heliòfil com és, no tolera la dels arbres i per això es para a l'entrada dels boscos, on fa d'orla defensiva.

L'ímpetu de l'albarzer ha trencat els límits de la regió mediterrània: gran part d'Europa, les Canàries i alguns països sud-americans coneixen el seu afany conqueridor malgrat que tant les cabres com la caça major s'alimenten amb fruïció de les fulles i dels brots tendres. Brots que, tot siga dit, poden prendre's com a sucedanis dels espàrrecs; això sí, pelats amb cura i preferentment bullits.

Les fulles de l'albarzer es divideixen en 3 o 5 folíols coriàcis, que ixen del mateix punt; són ovoides, amb el marge serrat, i s'estreixen bruscament en la punta; en altres paraules, s'assemblen a les fulles d'om (*Ulmus*), raó per la qual l'específic *ulmifolius* acompanya el genèric *Rubus*. La cara superior de cada folíol, de color verd fosc i protegida per una capa de cera, és glabra (sense pèls, *supra glabris*), mentre que la inferior té un aspecte blanquinós a causa de la fina pilositat o toment que la cobreix (*subtus tomentosus*). Amb certa freqüència, i com a signe inequívoc de l'atac d'un fong paràsit, se solen trobar sobre els folíols petites màcules de color vermell o violaci. En qualsevol cas, els folíols dels albarzers tenen fama

Les tiges de l'albarzer estan protegides per fortes excrescències rígides i agudes de caràcter epidèrmic, els agullons, que també s'encarreguen de guarnir els peciols i el nervi central del revers foliar. El conjunt forma tanques o bardisses tan barrocamment intrincades com impenetrables

d'enfortir les genives en ser mastegats i de combatre les nafres bucal.

El començament de l'estiu és el senyal perquè brollen esplèndids ramells de flors en els extrems de les noves branques, que ornaran l'albarzer des del juny fins a l'agost.

En cada flor, un calze format per cinc sèpals vellutats i dirigit cap avall (*calyce reflexo*) protegeix una corol·la amb cinc pètals blancs o rosats, exemple canònic de la pentameria típica de les rosàcies.

Al centre del conjunt es manifesten, esplèndids, nombrosos estams i un pistil, a la base del qual una discreta i dolça font de nèctar aporta combustible als insectes que participen en la pol·linització; a més, la gran quantitat de pol·len facilitarà un bon repartiment: una part per als anhelants ovaris femenins i l'altra per als insectes transporta-

dors, com a font nutritiva. Aquest pol·len, agrupat en petites pilotes de color gris verdós, es pot trobar suspès en la mel estival i contribueix a donar-li qualitat.

El resultat d'un trespament tan intens i de la consegüent pol·linització són les agradables móres, que el llombard Plini el Vell interpretava, allà pel segle I dC, com una mena de compensació moral de la natura, que «...no generà albarzers tan sols per fer maldat, sinó que també els va donar les móres com a aliment per als homes» (*Naturalis Historia Liber*, xxiv: LXXIII: 117).

El nom de la móra prové del llatí clàssic *morum*, del qual deriven també el castellà i l'italià *mora*, l'occità i el galaicoportuguès *amora*, i el francès *mûre*.

**«QUEDAR-HI ATRAPAT
SIGNIFICA PATIR DESENES
D'ENGANXONS PUNYENTS,
DE TALLS IMMISERICORDES
QUE FAN SAGNAR O QUE ES
COBREN COM A DOLORÓS
IMPOST DE TRÀNSIT
TROSSOS DE CARN
I DE PELL»**

Invasor compulsiu, ocupa sense vergonya els marges de cultius i carreteres, de sèquies i bancals; i també els barrancs, els voltants de fonts i rierols, els peus dels murs i les parcel·les abandonades. En definitiva, trobem albarzers allí on hi ha un poc d'humitat, temperatura elevada, bona il·luminació i un sol profund. Tan sols l'ombra li molesta: heliòfil com és, no tolera la dels arbres i per això es para a l'entrada dels boscos, on fa d'orla defensiva.

La móra d'albarzer és una caboteta globosa formada per una aglomeració de petites drupes, cadascuna amb un imperceptible pinyolet, disposades sobre un coixinet blanc i carnós també comestible. Verda inicialment, passa per un roig robí fins arribar en la maduritat a un morat tan fosc com el de la móra de morera, i fins i tot a un negre tan intens com el que indica el seu nom anglès, *blackberry*, i que Pérez Galdós descriu en *Marianela*: «[...] *había grandes zarzales llenos del negro fruto que tanto apetece a los chicos*» (capítol XIV).

Aquesta espectacular transformació cromàtica queda reflectida de manera simpàtica en la següent endevinal·la recollida a la Manxa:

*Verde fue mi nacimiento, colorado mi vivir
y ahora me pongo de luto cuando me voy a morir*

La plenitud tardoestival de les móres, que fa innecessària la major part de la roba, explica el refrany valencià de «mores d'albarzer, sastres i modistes al carrer».

En aquest sentit, no és estrany que el calendari republicà francès, basat en la descripció de les manifestacions naturals –de la regió de París– dedicara el dia 9 del mes Thermidor a la *mûre*, de manera semblant a com els

**«PLINI EL VELL INTERPRETAVA
LES MÓRES COM UNA MENA
DE COMPENSACIÓ MORAL DE LA NATURA,
QUE "...NO GENERÀ ALBARZERS TAN
SOLS PER FER MALDAT, SINÓ QUE TAMBÉ
ELS VA DONAR LES MÓRES COM A
ALIMENT PER ALS HOMES"»**

catòlics dediquen aquest dia (27 de juliol) a sant Simeó l'Estilita.

Pel que fa a la composició química de les móres, les petites quantitats d'àcid cítric que sintetitzen les confreixen una dolçor lleugerament àcida i refrescant, agradables com a fruita fresca i molt apropiades per preparar delicioses confitures, melmelades i xarops. A més, el suc de les móres s'ha fet servir per acolorir el vi de raïm, per tenyir la llana i, fermentat, per fer vi de móra.

■ L'ALBARZER DEL GÈNESI

No era Dionís l'únic déu afeccionat a l'albarzer. Segons el Gènesi 22: 13, un tal Elohim li va gastar a Abraham

la broma més cruel i pesada que es coneix: després d'exigir-li el sacrifici del fill, Isaac, l'en va exonerar en l'últim moment gràcies a l'actuació de l'arcàngel Miquel «qui és com Déu», que va aturar el braç filicida. Potser tots s'havien cregut, *avant la lettre*, l'apoteigma d'Oscar Wilde que «la vida és massa important per prendre-se-la seriosament», però el fet és que el fanàticament crèdul Abraham degué endur-se un ensurt tan terrible que, per alliberar-li la tensió, Elohim li va dirigir la mirada cap a un animal apte per a la barbacoa, un moltó; embolicat, això sí, en les rames d'un albarzer.

Un episodi tan macabre no podia deixar insensible el món dels artistes, alguns dels quals se'n feren ressò en obres com *El sacrifici d'Isaac* (s. v), mosaic que es troba a la basílica de Santa Maria Maggiore de Roma, el *Mosaic d'Abraham* (s. vi), que podem veure a la basílica de San Vitale de Ravenna, el retaule *El sacrifici d'Abraham*, del monestir de Santa Ana de Tendilla (La Alcarria) venut durant la desamortització i que es troba al Cincinnati Art Museum (Ohio, EUA); *El Sacrifici d'Isaac* (1603) de Caravaggio; o *El Sacrifici d'Abraham* (1635) de Rembrandt van Rijn.

Una en particular cal destacar, en la mesura que marca un punt d'inflexió en la història de l'art, l'inici del Renaixement en les arts plàstiques: el *Sacrifici d'Isaac* (1401), de Lorenzo Ghiberti, relleu en bronze que orna la segona porta del baptisteri de San Giovanni, de la catedral florentina de Santa Maria dei Fiori.

L'albarzer en flames no tan sols ha inspirat pintors i escultors, sinó també orfebres de la paraula i el pensament, com Agustí d'Hipona (354-430 dC), que en les elucubracions teològiques blasrades en *La ciutat de Déu* (xvi, 32, 537) es pregunta retòricament: «Qui era transfigurat en aquell moltó sinó Jesús coronat d'espines dels jueus [Mateu 27: 29] abans de ser immolat?» Paraules que es consideren l'inici de la concepció medieval de la natura, que interpreta animals, plantes i fenòmens naturals com una epifania de signes provinents d'un món simbòlic tan inaccessible com sagrat.

■ L'ALBARZER EN FLAMES

En el llibre que segueix al Gènesi, l'Èxode, l'albarzer ja ha pujat de categoria per ser el subjecte d'una curiosa teofania o manifestació divina, amb una petita història que també val la pena de conèixer.

Després de la caiguda del faraó monoteista Akhenaton (ca. 1440 aC), els afortunats partidaris que van poder fugir i escapar a la matança decretada per l'usurpador es van refugiar al laberíntic desert del Sinaí (en hebreu, Seneh o S'neh), encapçalats per Moisès, conseller en cap de l'antic faraó.

Les fulles de l'albarzer es divideixen en 3 o 5 folíols coriàcis, que ixen del mateix punt; són ovoides, amb el marge aserrat, i s'estreten bruscament en la punta; en altres paraules, s'assemblen a les fulles d'om (*Ulmus*), raó per la qual l'específic *ulmifolius* acompanya el genèric *Rubus*.

Arribats als voltants de la muntanya Horeb, es van posar al servei del principal ramader de la zona, Jetró, que va signar una aliança amb els nouvinguts: va oferir en matrimoni una de les seues filles a Moisès, posseïdor d'aquella inexplicable força que arrossega els humans darrere seu i que els llatins, segles més tard, anomenarien *charisma*. Un dia de molta calor, potser en ple deliri per la insolació o per haver pres algun fruit desconegut en algun assegador de la zona, Moisès va assistir al capdamunt de la muntanya al singular fenomen de veure en flames persistents un albarzer tan ardent com parlant (Èxode 3: 2).

En baixar de la muntanya, i davant la dificultat de fer-se entendre perquè era «botijós i pobre de paraula», Moisès va reduir la conversa a les senzilles i alhora enigmàtiques paraules amb què, segons la seua interpretació, s'havia identificat el déu-albarzer-flambejat: «Jo sóc qui sóc.»

Segons Moisès, l'albarzer ardent també li havia ordenat que tornara a Egipte, alliberara els hebreus i, juntament amb els pastors sinaítcs, envaïren la Terra Promesa, un territori situat al nord-est del Sinaí, ric, fèrtil, civilitzat i ocupat per pobles politeistes de cultura més refinada.

Un albarzer tan notable no podia quedar reclòs en només un llibre, per molt sagrat que fóra, de manera que en

«MOISÈS VA ASSISTIR AL
CAPDAMUNT DE LA MUNTANYA
AL SINGULAR FENOMEN DE VEURE
EN FLAMES PERSISTENTS
UN ALBARZER TAN ARDENT COM
PARLANT»

el decurs del temps va ser fixat en obres d'art de diversa factura, com les icones del monestir copte Santa Caterina del Sinaí (o monasteri de Batos, del s. vi); el tríptic del *Buisson ardent* (albarzer ardent; 1476), de Nicolàs Froment; els relleus esculpits sota la capella reial de Granada (finals del s. xv); el manuscrit parisenc *Psautier de saint Louis* (1260); els frescos que el papa Sixt VI va encarregar a Botticelli per a la Capella Sixtina; *Moisès davant l'albarzer en flames* (1614), de Domenico Feti (Kunsthistorisches Museum de Viena); *Paisatge amb Moisès i l'albarzer* (1616), del bolonyès Domeniquino (Domenico Zampieri).

■ L'ALBARZER COM A AL·LEGORIA POLÍTICA

Al bíblic Llibre dels Jutges, l'albarzer rep el dubtós homenatge de ser utilitzat com una enverinada paràbola política. Els versicles que en parlen (9: 8-15) comencen descrivint el cruent intent d'Abimelec per unificar les tribus d'Israel, saldat amb la mort dels seus germans i la fugida del més menut, Jotam. Més tard, aquest convida el poble de Siquem i els diu:

Una vegada, els arbres van decidir triar un rei, i van dir a l'olivera: «Regna tu sobre nosaltres.» Però l'olivera els respongué: «Com puc renunciar al meu oli, que serveix per a honorar Déu i homes, per anar a aixecar-me per damunt els altres arbres?»

Llavors els arbres van dir a la figuera: «Vine tu, i regna sobre nosaltres.» Però la figuera els respongué: «Com puc renunciar a la meva dolçor i al meu fruit excel·lent, per anar a aixecar-me per damunt els altres arbres?»

Aleshores els arbres van dir al cep: «Vine tu, i regna sobre nosaltres.» Però el cep els respongué: «Com puc renunciar al meu most que alegra Déu i els homes, per anar a aixecar-me per damunt dels altres arbres?»

Finalment, tots els arbres van dir a l'albarzer: «Vine tu, i regna sobre nosaltres.» Però l'albarzer respongué: «Si és de bona fe que voleu ungir-me rei sobre vosaltres, veniu a refugiar-vos a la meva ombra; i si no, sortirà foc de l'esbarzer i consumirà fins els cedres del Líban.»

Com veiem, aquesta mena de paràbola fa servir l'albarzer per il·lustrar els mecanismes de la selecció política, on sovint arriba al poder qui ofereix falses promeses –l'ombra, quasi inexistent i pràcticament inaccessible– o simplement els amenaça i extorsiona.

■ ELS ALBARZERS LINGÜÍSTICS: LA MULTIPLICITAT DE NOMS

Diverses són les parles i diversos els homes,
i convindran molts noms a un sol amor.
SALVADOR ESPRIU, *La pell de brau*. Cant xxx

Els humans necessitem anomenar el que ens envolta, i per aprofitar-se d'aquesta dèria, Jahvè –una altra de les divinitats bíbliques– va ordenar al primer home que li fera el treball de lexicòleg. Així doncs, Adam, la figura animada feta d'*adamah* (argila humida i vermella), va rebre l'encàrrec de posar noms als animals (Gènesi 2: 19-20). La veritat és que tot hauria resultat més senzill si el totpoderós li haguera dictat els noms, o almenys indicat que començara pels vegetals, més accessibles atès que vivia en un jardí, el Paradís terrenal.

En tot cas, a Adam no li degué agradar molt la faena, ja que va dedicar la major part del temps a conèixer de prop una tal Eva, i a menjar la fruita d'un arbre del qual tan sols sabem que era «del bé i del mal», sense nom ni cognoms.

Era l'albarzer aquesta planta? Tot i que reuneix les condicions «del bé» (els fruits) i «del mal» (els agullons), no hi ha res que ens permeta pensar que era a la seua vora on Adam i Eva es dedicaven amb tant deler a tastar la carn (la del fruit, és clar). De manera que ens hem quedat sense saber el nom de l'arbre. Començàvem bé!

Més tard, i per evitar que els descendents de Noè caiguessen en la rutina, Jahvè va inventar els idiomes i va obligar a aprendre'ls, de la nit al matí i sense professors particulars, als constructors d'un enorme zigurat babiloni, la torre de Babel (*Bab-El*, Porta de Déu; Babilònia, en grec). I, per estalviar-se els problemes derivats de la manca de diccionaris els va dispersar per tota la Terra (Gènesi 11: 7). Bromes a banda, potser el relat pretenia descriure la confusió lingüística, l'aturament de les obres i la dispersió poblacional esdevingudes a conseqüència d'alguna de les caigudes de la metròpoli babilònica en mans dels seus enemics.

Potser la condició radical de l'espècie humana és adaptar-se culturalment a diferents entorns, i fer-ho a través d'una multiplicitat de llengües tan polifacètica com enriquidora. Com molt bé va sentir Borges, i malgrat el que diuen els monolingüistes, Babel no és tant una confusió sinó una biblioteca de llengües que ofereix als humans el gaudi de caminar pel mosaic de la diferència i per la comprensió de l'altre, que ens ensenya a relacionar-nos, a traduir-nos, a trobar enriquidor l'esforç posat a interpretar-nos en un procés permanentment obert. I això també s'aplica als noms dels albarzers, com veurem a continuació, tot i que començant per una petita digressió sobre el concepte de baia, generador de molts dels noms aplicats a la móra d'albarzer.

■ ALGUNES PARAULES SOBRE LES BAIES

Una de les finalitats de la divulgació científica consisteix a establir ponts entre els significats tècnics i els populars,

«A PARTIR DEL PRIMITIU BARÇA,
TINDRÍEM ELS ACTUALS ESBARZER
I ALBARZER COM A FORMES
MÉS ESTESES DINS EL DOMINI
LINGÜÍSTIC CATALÀ»

i relacionar conceptes de tradicions epistemològiques no sempre coherents. Això és aplicable al concepte de *baia*, la definició botànica de la qual no coincideix amb la popularment acceptada.

Així, i per posar un exemple, la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1986) defineix *baia* com «fruit indehiscent, monocarpel·lar o pluricarpel·lar, d'epicarpi prim i membranós, i mesocarpi i endocarpi carnosos. Les llavors es poden trobar immerses directament dins la polpa homogènia (baies pròpiament dites) o bé trobar-se ordenades en diverses cavitats de la polpa (pseudo-baies). Són baies els fruits del raïm, el tomàquet, el pebrot, la belladona, l'albergínia etc.»

Malgrat tot, és possible que la idea que en tinga el lector siga ben diferent:

a) perquè no hi reconega algunes de les baies «canòniques», com el kiwi o el plàtan;

b) o n'hi incloga d'altres que botànicament no es consideren baies sinó poliaquenis (fraules/maduixes) i polidrupes (les móres).

La discrepància entre els conceptes científic i popular seria encara més gran si l'entrevistat fóra un alemany o un anglès, que fins i tot apliquen el sufix indicador de «baia» (-beere/-berry) a les fraules (*Erdbeere* / *strawberry*), i a les móres (*Brombeere* / *blackberry*).

Ara bé, una volta feta la presentació del «cànon» normatiu, i posats en la disjuntiva d'optar entre la correcció conceptual dels especialistes i l'accessibilitat als lectors interessats, ens decantem per la definició operativa que proposa Macià Riutort: «fruit petit, sucós o carnós, de forma més o menys esfèrica, i, de manera especial, el produït per arbust, mata o arbre silvestre».

Fixat el concepte, ens queda una altra pregunta: d'on ve el nom de «baia»? En llatí, la paraula que es feia servir per designar qualsevol fruit polpós menut, amb llavors més o menys abundants, era *baca*. Si s'hagueren seguit les regles de transformació habituals del llatí a les llengües romàniques occidentals, el nom que correspondria seria *baga* o similar, com s'ha esdevingut en el galaicoportuguès, on *bago* significa «baia» i també «gra de raïm».

Per això hem de col·legir que tant els mots català i occità *baia* com el castellà *baya* són un manlleu agafat

d'una altra llengua. En concret, del francès *baie*, que potser provinguera d'un solapament entre una transformació típicament francesa (-*aca* > -*aye*) i una primitiva forma germànica similar a l'actual neerlandès *bei*, fruit lingüístic que deixem, però, als especialistes.

■ EL BARÇA, MÉS QUE UN ARBUST

Però hem viscut per salvar-vos els mots, per retornar-vos el nom de cada cosa [...].
SALVADOR ESPRIU: *Inici de càntic en el temple*

Els noms peninsulars de l'albarzer no són tan senzills d'explicar com els germànics. Segons el lingüista Joan Coromines, els fitònims ibèrics per al *Rubus ulmifolius* procedeixen de llengües preromanes (càntabres, basques, aquitàniques, pirinenques, ibèriques...).

Més endavant, aquests fitònims s'incorporarien –més o menys transformats– al català, occità, aragonès, castellà, etc., i una forma de seguir-ne el rastre podria ser:

1) Localitzar el nom més antic en alguna de les actuals llengües llatines.

2) Comparar-lo amb l'equivalent en euskera, com a llengua preromànica supervivent al llatí.

3) Aplicar les regles de modificació més habituals en els trànsits lingüístics: sufixacions, aglutinacions d'articles, transformacions fonètiques...

Si seguim aquest procediment, podem aventurar el següent camí per descobrir la formació dels noms *albarzer* / *esbarzer*: [He tractat de sintetitzar allò que diuen el Coromines i l'Alcover-Moll, a més de les consultes que he fet a l'Euskaltzaindia (Real Academia de la Lengua Vasca).]

1) El fitònim català més antic és *barça*, que figura en textos del s. XIII del valencià Arnau de Vilanova.

2) El sufix -*ça* està emparentat amb l'euskera -*tza*, indicador de col·lectivitat. De fet, la planta creix per amurgonament de la rama d'una altra, i forma conjunts que s'expandeixen amb rapidesa. Parafrasejant el seu homònim posterior, el *barça* és «més que un arbust».

3) En aplicar algunes de les regles de transformació apareixen noves paraules:

**«DE TOTS ELS TOPÒNIMS
RELACIONATS AMB
LA 'ZARZA', POSTER
EL MÉS CONEGUT SIGA
LA ZARZUELA, UN PALAUET
SITUAT EN EL REAL SITIO
DEL PARDO, PROP DE
MADRID, EL NOM DEL QUAL
AL·LUDEIX ALS ALBARZERS
QUE INICIALMENT EL
RODEJAVEN. I COM QUE,
A L'INICI DEL SEGLE XVII
S'HI REPRESENTAVEN
UNES PARTICULARS
COMPOSICIONS
DRAMÀTIQUES QUE
ALTERNAVEN FRAGMENTES
PARLATS I CANTATS,
AQUESTES VAN REBRE
EL NOM DE 'ZARZUELAS'»**

a) quan, en català, es vol indicar que una planta «produceix...», hom li afegeix el sufix *-er(a)*, com en *garrofer*, *taronger*, *pomera*...; no és estrany, doncs, la primerenca aparició del mot *barzer* (< *barça* + *er*) en el *Receptari valencià de Micer Joan*, de 1466.

b) posteriorment, la paraula *barzer* degué aglutinar-se amb els articles que la precedien:

—el plural *els* > *els barzer* > *esbarzer(s)* (doble afirmació de col·lectivitat)

—l'àrab *al* > *al barzer* > *albarzer* (com en *albercoc*, *albergina*, *alficós*, *alfàbega*...)

El resultat seria que, a partir del primitiu *barça*, tindríem els actuals *esbarzer* i *albarzer* com a formes més esteses dins el domini lingüístic català.

Podem emprar el mateix mètode per explicar la formació dels altres noms peninsulars, com el castellà *zarza* i el galaicoportuguès *sarça*:

En textos antics apareixen mots semblants a *barça* per referir-se a l'albarzer, com el mossàrab *arça* i l'aragonès *barza*.

Ambdós sufixos, *-ça* i *-za*, relacionats amb l'indicador eusquèric de col·lectivitat, *-tza*, tornen a aparèixer en el portuguès *sarça* i en el castellà *zarza*.

Alguns derivats castellans serien el diminutiu *zarzuela* (del qual parlarem després), i els col·lectius *zarzal* i *barzal*.

Al seu torn, alguna de les llengües nord-pirenenques seria també l'origen d'un altre nom de la planta, *barta*, localitzat en antics documents occitans i gascons (< vascons); en aquest cas, la sonorització de la consonant dental sorda /t/ > /d/ pot explicar el trànsit *barta* > castellà *barda*; i, per sufixació en *-issa*, al català i occità *bardissa*. Tots aquests noms acabarien designant, més aïna que el mateix albarzer, les muralles vegetals denses i espinescents que forma amb altres lianes i plantes punxoses als límits dels boscos, i, per extensió, les tanques vegetals impenetrables que delimiten una propietat o un lloc. *Bardissa* i *barda* representarien, metonímicament, no tant la planta sinó el conjunt que contribueix a formar.

■ DELS PRIMITIUS NOMS DE LA PLANTA CAP ALS TOPÒNIMS, ANTROPÒNIMS I LLOCS DE CULTE

Tot i els rubefactors mètodes que posteriorment empraren els romans per imposar la seua llengua, no van poder substituir alguns dels fitònims millor arrelats, com ara *albarzer*, *zarza* i altres. Noms que, en designar unes plantes de presència tan cridanera a les antigues zones frontereres, vores de boscos i terrenys incultes, sovint es van transformar en topònims, sobretot en cas-

Agustí d'Hipona (354-430 dC), en les elucubracions teològiques blas-mades en *La ciutat de Déu* (xvi, 32, 537) es pregunta retòricament: «Qui era transfigurat en aquell moltó sinó Jesús coronat d'espines dels judeus [Mateu 27: 29] abans de ser immolat?» Paraules que es consideren l'inici de la concepció medieval de la natura, que interpreta animals, plantes i fenòmens naturals com una epifania de signes provinents d'un món simbòlic tan inaccessible com sagrat.

tellà. És el cas, a Extremadura, dels pobles Zarza Capilla, Zarza de Alange, Zarza de la Granadilla, Zarza de Montánchez i Zarza la Mayor. I, dins de Castella «la Nova», Zarza de Tajo (Cuenca) i Zarzalejos (Madrid).

En altres casos, i potser per estimular el poblament, s'al·ludia a una pretesa aparició de la Mare de Déu sobre un albarzer, i s'hi feien esglésies i capelles sota aquesta advocacia mariana. Així, des del romànic fins al barroc trobem llocs de culte dedicats a Nuestra Señora de la Zarza a Villamañán (Lleó); a les alcarrenyes Hueva, Peñalver i Tendilla; a Cañete (Conca); a Aliaga (Terol)... I també a Nuestra Señora de Navalzarza, a San Agustín de Guadalix (Segòvia).

Ara bé, de tots els topònims relacionats amb la *zarza*, poster el més conegut siga La Zarzuela, un palauet situat en el Real Sitio del Pardo, prop de Madrid, el nom del qual al·ludeix als albarzers que inicialment el rodejaven. I com que, a l'inici del segle XVII s'hi represen-

taven unes particulars composicions dramàtiques que alternaven fragments parlats i cantats, aquestes van rebre el nom de *zarzuelas*; gènere que, després de declinar al segle XVIII davant l'arribada de l'òpera, es va recuperar a mitjan segle XIX i assolí l'apogeu a les acaballes d'aquest segle i principi del XX.

Encara que no és tan fàcil de relacionar amb l'albarzer, un altre topònim que en fa referència és Roncesvaux (castellanitzat Roncesvalles), un dels pocs llocs per on es pot travessar de nord a sud els Pirineus occidentals. El topònim deriva del francès *ronce* (del llatí *rumex-icis*, "dard", amb el qual es designa genèricament qualsevol espinal i també un albarzer, probablement *Rubus fruticosus*, el més freqüent als boscos caducifolis centreeuropeus).

No deixa de ser simptomàtic que aquesta vall rebia en euskera el nom d'*Orreaga*, ginebrar (*orre* (ginebre) + el locatiu *-aga*). Aquesta diferència toponímica potser indica les diferents relacions amb l'indret: la dels que hi veien només un pas que, abandonat per por als transeünts, es mostrava ericà d'albarzers; i la dels bascos que habitaven els vessants plens de ginebres de les muntanyes limítrofs.

I, ja que parlem dels bascos, l'albarzer rep en euskera el nom genèric d'*arantza* (espinal) i també l'específic d'*atxu* i d'altres d'emparentats (com ara *atzu*, *azu*, *asu*, *arsu*...), cosa que ha originat tot un munt de topònims i d'antropònims:

- nom de la planta + locatiu *-aga* (bardissa d'albarzer): Asuaga, Atzuaga, Azuaga, Arsuaga...;
- nom de la planta + locatiu *-alde* (bardissa d'albarzer): Atxurralde, Achurralde;
- nom de la planta + barranc (= *arro/arru*, barranc amb albarzers): Atxucarro, Achucarro;
- nom de la planta + muntanya (= *endi*, muntanya amb albarzers): Azurmendi, Asumendi, Atxumendi.

■ L'ALBARZER, SEGONS ELS ROMANS

En llatí, el color vermell intens es deia tant *ruber* com *rufus*. Com que els fruits de moltes espècies d'albarzers tenen aquest color, els romans els van anomenar *rubus*, una mena d'híbrid entre aquells dos noms i que el llatí va mantenir fins ben tard com podem veure en la Vulgata, la versió de la Bíblia escrita per sant Jeroni (340-420 dC), en el passatge ja esmentat de l'Èxode 3: 2:

Apparuitque ei angelus Domini [Elohim, en l'original hebreu] *in flamma ignis de medio rubi; et videbat quod rubus arderet et non combureretur.*

L'àngel de Deu [Elohim en l'original hebreu] se li va aparèixer com a una flama enmig d'un albarzer; i va veure [Moisés] que l'albarzer cremava però no es consumia.

■ LA RECERCA DE LA UNITAT TERMINOLÒGICA

Si creiem que l'univers dels noms populars dels albarzers és complicat, podem aventurar-nos a passejar pel dels noms científics i veurem què significa un enbull ben intricat.

Una volta que Adam havia renunciat a posar-li nom a la planta —entretengut com estava amb Eva, la serp i la poma—, els humans vam haver d'esperar molts, però que molts segles fins que algú «arreglaria el guant» que s'havia deixat aquell i organitzara les bases per donar un nom a cada ésser viu.

Aquest algú va ser un metge suec, Carl von Linné (1707-1778), a qui també coneixem pel seu nom llatinitzat, Carolus Linnaeus. Tan enorme va ser la empremta que va deixar en la sistemàtica biològica aquest gran compilador del saber natural del seu temps que els naturalistes del segle XVIII solien usar el següent aforisme per referir-se al «segon Adam»: «*Deus creavit, Linnaeus disposuit*» (Déu creà, Linné classificà).

Tot i que, fins al segle XIX, la llengua unificada per parlar del món natural era el llatí, la *koiné* que es feia servir no era el llatí clàssic, sinó un de tècnic derivat del medieval i del renaixentista.

Altrament, la progressiva influència de coneixements que caracteritzà el Segle de les Llums va obligar molts naturalistes a inventar o adaptar noms. Aquest va ser el cas de Linné, que sovint atribuïa a les paraules accepcions peculiars no sempre coincidents amb les clàssiques. En aquest sentit el llatí botànic va ser en gran mesura una creació seua, ja que:

a) normalitzà la terminologia, i va introduir noves accepcions i termes nous, com *corolla*, *petalum*, *stamem*, *filamentum*, *anthera*, que s'han adaptat i incorporat a les llengües romàniques i a l'anglès;

b) fixà un estil estàndard de les descripcions tècniques, en què cada òrgan havia de ser ressenyat, amb la màxima concisió i precisió, segons un ordre establert i pràcticament sense verbs.

La pretensió inicial era que el nom donat a una espècie també subministrara la informació necessària per reconèixer-la, és a dir, que servira alhora d'etiqueta i de diagnòstic. Ara bé, tot i que Linné va proposar, en pro

de la concisió, un màxim de dotze paraules, prompte es va veure que calia acceptar-ne més si es volia incrementar la precisió. Per això, potser la contribució més important de Linné a la taxonomia va consistir a proposar, a *Species plantarum* (1753), la separació de les funcions descriptiva (polinòmica) i denominativa (binomial: gènere i espècie)

Una volta acceptada la proposta, Linné va posar l'èmfasi a aconseguir que els noms genèrics foren tan breus com eufònics, i tan propis i memoritzables com fóra possible.

Però, ai!, una volta establerts els genèrics nominatius, calia separar i designar les espècies. I això ja eren, i són, figures d'un altre paner, que en la polifonia dels *Rubus* semblen difícils d'harmonitzar.

■ LA DIFICULTAT DEL GÈNERE «RUBUS»

«LES BARCES DEL GÈNERE 'RUBUS' CONSTITUEIXEN UN EMBULL TAN IMPENETRABLE AL CAMINANT COM AL BOTÀNIC. AMB EL PERILL DE, SI S'HI ENTRA, QUEDAR ENGANXAT, RUBORITZAT I TAN IMMOBILITZAT INTEL·LECTUALMENT COM QUAN ES PENETRA FÍSICAMENT EN UNA BARDISSA. HI HA ALGUN INTRÈPID QUE S'ATREVESCA A FICAR-SE EN/AMB AQUEST GRUP?»

A més de ser el primer a definir botànicament el gènere *Rubus*, Linné també va establir l'enquadrament sistemàtic de les quatre espècies descrites fins aleshores: l'herbaci *Rubus saxatile*, la gerdonera *R. idaeus* (cast. *frambueso*), l'albifloral *R. caesius*, i el *R. fruticosus*, posteriorment subdividit en... quaranta espècies!

Encara que Linné era un treballador infatigable, el jardí que li havia tocat, tota la Terra, era molt més gran que el Paradís Terrenal. Així doncs, després de posar nom a un bon grapat d'organismes, va deixar per als seus deixebles l'encàrrec de continuar la tasca.

Un d'ells va ser Heinrich Wilhelm Schott. Director dels Jardins

Imperials del Palau de Schönbrunn, a Viena, Schott va advertir que l'albarzer més mediterrani no havia estat batejat per Linné, i en atenció a la forma dels foliols el va anomenar *Rubus ulmifolius*, nom que ha prevalgut sobre uns altres de posteriors com *R. rusticanus* i *R. discolor*.

I de la mateixa manera que el *Rubus fruticosus* de Linné ha estat subdividit en quaranta espècies diferents, el *R. ulmifolius* no ha quedat incòmode: li han descrit més de vint subespècies i al voltant de cent varietats que, només pel que fa a la densitat acúlia, estarien entre la varietat *ulmifolius*, amb turions i inflorescències coberts d'agullons, i la inerm *anoplothysus*, quasi desproveïda de punxes (i que alguns anomenen *Rubus inermis*).

Pel que fa a la composició química de les móres, les petites quantitats d'àcid cítric que sintetitzen les confereixen una dolçor lleugerament àcida i refrescant, agradables com a fruita fresca i molt apropiades per preparar delicioses confitures, melmelades i xarops. A més, el suc de les móres s'ha fet servir per acolorir el vi de raim, per tenyir la llana i, fermentat, per fer vi de móra.

Aquesta proliferació de subdivisions, que tracta de posar nom a l'enorme polimorfisme del gènere, és només una petita mostra de les dificultats sistemàtiques d'un gènere que, a més de ser un dels més nombrosos del regne vegetal, encara està en vies de diversificació en noves espècies. Una diversificació accentuada per la tendència a hibridar-se i pel fet que molts exemplars es reproduïen asexualment, partenogenèticament, la qual cosa significa que manifesten i transfereixen les mutacions que puguen tenir, tot proliferant com a races o «petites espècies» independents. Això, que els confereix una gran facilitat per envair diferents ambients, explica que els *Rubus* es troben disseminats per quasi tot el món, excepció feta de les zones més àrides.

El resultat és que les barques del gènere *Rubus* constitueixen un embull tan impenetrable al caminant com al botànic. Amb el perill de, si s'hi entra, quedar enganxat, ruboritzat i tan immobilitzat intel·lectualment com quan es penetra físicament en una bardissa. Hi ha algun intrèpid que s'atrevesca a ficar-se en/amb aquest grup?

En definitiva, essent com és el grup més complex i difícil de plantes vasculares, és aconsellable deixar els *Rubus* en mans dels especialistes (amb guants, naturalment), que, atesa la dificultat amb què es troben, han rebut un nom particular entre els botànics, el de batòlegs (del grec *batos*, albarzer).

■ EL GERDÓ BOTÀNIC

Hi ha una mena d'albarzer que Linné va anomenar *Rubus idaeus* en una mena d'inversió del nom que li donava Plini el Vell: «*Idaeus rubus appellatus est, quoniam in Ida non alius nascitur*» («l'albarzer va ser anomenat *idaeus* perquè a l'Ida no en creix un altre», *Naturalis Historia Liber*, xxiv: 123).

Aquest nom substituïa l'altre, molt més llarg, que feien servir els botànics prelinneans per allò de voler combinar nom i descripció: «*Rubus foliis inferioribus pinnatis superioribus ternatis supra glabris subtus albido tomentos, aculeis rectis, floribus racemosis, calycibus reflexis*».

Com s'hi diu, es tracta d'un arbust erecte de vora mig metre d'alçària, proveït d'agullons fins, febles i rectes (*aculeis rectis*), a diferència dels del seu germà *R. ulmi-folius*, que els té forts i corbats.

Les ramificacions subterrànies de la tija (rizoma), entortolligades quasi superficialment amb les arrels, emeten anualment branquillons aeris de dos anys de durada: el primer per desenvolupar-se; i el segon per florir, fructificar, morir, i ser reemplaçats pels nous.

De les fulles, caduques, què dir més enllà de la definició clàssica?: *foliis inferioribus pinnatis superioribus ternatis supra glabris subtus albido tomentos*, és a dir,

que són fulles dividides en altres més petites o folíols, en nombre sempre senar, 3-5-7, i que tenen la cara superior (quasi) sense pèls, glabra, i el revers blanc a causa de la fina capa pilosa o toment que el recobreix.

Les flors, menudes i amb els calzes dirigits cap avall (*calycibus reflexis*), s'agrupen en ramells (*floribus racemosis*); els cinc pètals blancs acullen al si múltiples estams i pistils.

Cada pistil de la flor està proveït d'un ovari amb un òvul, que, en ser fecundat, desenvolupa una petita drupa polposa amb un nucli o pinyol quasi imperceptible. Cadascuna d'aquestes drupes manté temporalment un pèl daurat, curt i feble, que correspon a l'antic estil que no ha caigut després de la fecundació; potser aquesta és la raó per la qual el fruit rep en anglès el nom de *raspberry* (baia rasposa).

Com que són diversos els pistils de cada flor, el resultat és un fruit compost o infructescència, una móra de color vermell intens, quasi escarlata, anomenada *móra roja*, *gerd* o *gerdó* (cast. *frambuesa*, *sangüesa* o *chardón*). Aquesta móra roja, fàcilment separable del receptacle en arribar la maduresa, és molt preuada perquè té la polpa sucosa, mucilaginosa (s'infla en absorbir aigua) i agradablement aromàtica, a més de combinar el sabor dolç amb un puntet àcid a causa de la relativa abundància d'àcids cítric i màlic (àcid hidroxisuccínic, C₄H₆O₅).

A més de poder-se menjar crua i fer-se'n xarops, melmelades i confitures exquisides, la móra roja forma part de nombroses receptes que enriqueixen la culinària típica dels països culturalment associats als boscos caducifolis.

La indústria farmacèutica també ha fet servir les móres roges per millorar el sabor d'algunes medicines. Així, per exemple, llegim en el *Tratado de materia farmacéutica* del doctor Manuel Jiménez (Madrid, 1848): «*El zumo de las sangüesas y el vinagre preparado con ellas sirven en la farmacia para hacer un jarabe de sabor muy agradable, y para dar olor y templar la acidez del de grosellas.*» Uns xarops, ambdós, sovint falsificats amb mescles apropiades d'àcids cítric o tartàric, i un colorant; un succedani com el que pren el «Rodríguez» Richard (Tom Ewell) de *The Seven Year Itch* quan, per gaudir del seu «alliberament» matrimonial durant l'estiu novaiorquès, s'obre un refresc del qual llegeix en veu alta els components: «Gasosa, àcid cítric, xarop de dacs, aroma artificial de gerdó, colorant vegetal i conservant;... per què açò ha de ser millor que un raquet de whisky i un esquitx de llimó? M'agradaria saber-ho!»

Tot i que l'hàbitat natural de la gerdonera són les clarianes dels boscos caducifolis i els badats ombrívols dels roquissars, s'ha aconseguit cultivar-la amb èxit a nombrosos països, on les seues móres forneixen els mercats entre juliol i octubre.

La móra d'albarzer és una caboteta globosa formada per una aglomeració de petites drupes, cadascuna amb un imperceptible pinyolet, disposades sobre un coixinet blanc i carnós també comestible. Verda inicialment, passa per un roig robí fins arribar en la maduritat a un morat tan fosc com el de la móra de morera, i fins i tot a un negre tan intens com el que indica el seu nom anglès, *blackberry*.

■ EL GERDÓ LINGÜÍSTIC

En el nostre entorn hi ha el que podríem dir tres «famílies» de noms que s'usen per designar popularment els *Rubus idaeus*, i que simplificadament podríem focalitzar en els seus epítomes: el català *gerdó*, el francès *framboise*, i els noms germànics acabats en l'equivalent *-baia*.

1) Com en el cas de l'albarzer, el nom de *gerd* o *gerdó*, s'ha d'explicar com a pervivència d'algun mot preromànic d'aquesta fruita, potser *girde* o *girdi*; d'aquest nom també provindrien l'aranès (occità de la Vall d'Aran)

jurdu i l'aragonès *chordón*, que ha passat al castellà al costat d'uns altres més coneguts, com *sangüesa* i *frambuesa*.

2) El nom de *frambuesa* és un gal·licisme: prové del francès *framboise*, format a partir de la creença amplament estesa que el gerdó és una mena de fraula o maduixa (*Fragaria vesca*) de bosc. Com que en francès es diria *fraise des bois*, la contracció donaria *fra* [m] + *bois* [e] = *framboise*. D'aquest nom provenen tant el castellà *frambuesa* com el galaicoportuguès *framboesa*, el neerlandès *framboozen* / *framboos*, i d'altres.

3) Pel que fa a les llengües germàniques, es manté el patró d'afegir un nom particular, sovint descriptiu, al sufix *-baia*, com és el cas dels anglesos *rasp-berry* i *hind-berry*, i de l'alemany *Him-beere*.

■ L'ALBARZER QUE POTSER MENJARA ZEUS

Hem deixat per al final el problema potser més inquietant, l'origen del nom específic, *idaeus*. Per a la major part dels botànics es tracta d'un locatiu referit a la imponent muntanya que s'alça enmig de Creta: Ida, l'actual Pisoriti. És tan majestuosa que el seu nom servia de prefix antroponímic per a personatges mitològics com el rei Idomeneu, un dels participants en l'homèrica guerra de Troia.

Els antics cretencs veneraven el cim perquè creien que hi havia nascut Zeus (Júpiter) i que, escapat de la voracitat de son pare Cronos (Saturn), havia trobat aixopluc en una de les coves de la muntanya. Un refugi que li havia permès sobreviure mentre creixia gràcies a la llet de la cabra Amaltea –que esmunyia la nimfa Ida– i al fet que els plors eren apagats pel soroll que feien unes divinitats menors, els curetes.

Si foren reals –no tan sols reials ni divins–, tant els curetes com les nimfes, les cabres, Idomeneu i el mateix Zeus s'haurien alimentat amb deler de les preuades móres roges del gerdó.

Però, ai!, en consultar el mapa de distribució de l'espècie, aquesta no apareix a Creta, i sí que ho fa a Anatòlia, molt a prop de l'antiga Troia. I, ves per on!, allí també s'ubica una muntanya anomenada Ida, igualment rica en referents mitològics. De fet, i per a uns altres botànics, era aquesta la que evocava Plini quan parlava de l'*Idaeus rubus*.

Així doncs, ens trobem davant un problema corològic-mitològic: a quina de les dues muntanyes Ida devem el linneà *idaeus*? Abans d'intentar respondre caldria fer un parell d'advertències:

1) Com que la planta es troba silvestre en nombrosos llocs de l'Europa central, potser cap d'aquestes muntanyes en siga el bressol.

2) Sovint els qui escrivim sobre plantes acceptem determinades referències basant-nos en l'autoritat de qui fa

la cita, sense consultar l'original; això, en general, no comporta cap error... llevat el cas que algú s'equivocara, maltinterpretara un comentari, copiara malament un nom o un passatge, o senzillament s'ho inventara sense advertir-ho. La qüestió és que, quan he revisat els autors clàssics (Teofrast, Virgili, Dioscòrides i Plini) no he pogut trobar quina d'ambdues muntanyes Ida cal relacionar amb la gerdonera. Passegem-nos, encara que siga tan sols un poc, pel que diuen aquests autors. I comencem pel més antic.

■ ELS ALBARZERS I LES GERDONERES DELS AUTORS CLÀSSICS

Teofrast (372-288 aC), considerat el pare de la Botànica (pels nou llibres *Peri phyton historia* –*Història de les plantes*–, i els sis *Peri phyton aiton* –*El creixement de les plantes*–), esmenta tant els albarzers com la muntanya Ida. Però quan parla dels primers (*Història de les plantes*, III, 18: 4) no els associa a la muntanya, i quan ho fa d'aquesta (III, 2: 6, i III, 17: 3-4), no anomena aquells.

També el poeta Virgili parla de la muntanya Ida, però només per fer un comentari sobre la famosa pega que s'hi obté. I pel que fa a Dioscòrides (qui va escriure el tractat més estudiat pels metges de tots els temps, *Peri hyles iatrikes* –*De materia mèdica*–; 58-64 dC), el que diu respecte d'un tal *baton Idaia* és realment confús.

Només Plini fa un comentari una mica més clar sobre un «albarzer» de l'Ida, *idaeus rubus*, però sense aclarir a quina muntanya es refereix i fent una descripció de la planta que no coincideix amb la que ara coneixem com a *Rubus idaeus*. Potser per trobar-se amb les mateixes incerteses respecte l'origen del nom específic, el metge francès fundador de la fitoteràpia, Herni Leclerc (1870-1955), optà per reinventar l'origen del nom i desvincular-lo de qualsevol locatiu. En el llibre *Les fruits de France* (1925) suggeria que l'específic *idaeus* està relacionat amb la nimfa Ida, filla del rei cretenc Melissos. Segons Lecrec, Ida va trobar el nadó Zeus abandonat, i per calmar la fam i els plors del xiquet-déu va agafar uns gerdons, que aleshores eren de color blanc. Quan s'inclinava sobre l'arbust, un agulló li va ferir el pit, i la gota de sang que en brollà pintà d'un vermell encés les baies, que quedaren així tenyides per sempre.

Casualment, la nova llegenda enllaçaria amb la de l'inici de l'article, en què un fill de Zeus, Dionís, feia envermellar la nimfa enganxada en un albarzer, les flors del qual van adquirir el color rosa.

Ad infinitum. ☺

Daniel Climent i Giner. Professor de Ciències Naturals a l'IES «Badia del Barber» (Alacant).